

**«6D010300 – Педагогика және психология» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындалған Аипова Айнаш Камзеновнаның  
«Рухани жаңғыру аспектісінде болашақ мұғалімнің этнопедагогикалық құзыреттілігін қалыптастыру»  
тақырыбындағы диссертациясына**

**АНДАТПА**

**Зерттеудің өзектілігі**

Этномәдени және этнопедагогикалық білім қазіргі заманда этносқа деген қызығушылықтың артуына байланысты бірінші кезектегі маңызға ие болды. Бұл процесс білім беру жүйесінде де байқалады, онда этникалық мәдениет құндылықтары, оларды ассимиляциялау және сақтау білім беру саласын дамытудың мемлекеттік бағдарламаларындағы негізгі міндеттердің бірі болып табылады.

Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023-2029 жылдарға арналған тұжырымдамасында (Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 249 Қаулысы), Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2023 жылғы 1 қыркүйектегі «Әділетті Қазақстанның экономикалық бағдары» атты Қазақстан халқына Жолдауы, Жоғары оқу орындарын қоспағанда, барлық білім беру ұйымдарында жүзеге асқан «Біріңғай тәрбие бағдарламасы» (Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2023 жылғы 19 қыркүйектегі № 294 бұйрығы) негізгі мақсаты ұлттық-мәдени бірегейлікті сақтау, өскелең ұрпақта рухани-адамгершілік құндылықтарды қалыптастыру, ұлттың тарихи санасын қайта жаңғыртып, ұлттық мүдделердің құндылығын қалыптастыру, өз елінің тарихын құрметтейтін, ұлттық мұраны, мәдениетті дәріптейтін, жоғары құқықты және экологиялық мәдениетті меңгерген асыл, ұлтжанды адамды тәрбиелеу.

Мұғалімнің кәсіби даярлығына арналған зерттеуде Рухани жаңғыру аспектісінде болашақ мұғалімнің этнопедагогикалық құзыреттілігін қалыптастыруға бағытталған педагогикалық үдерістің мүмкіндіктері қарастырылады.

Таңдалған тақырыпты зерттеуге шолу, қолда бар еңбектер елеулі ғылыми бастапқы базаны құраса да, Қазақстандағы Рухани жаңғыру аспектісінде болашақ мұғалімнің этнопедагогикалық құзыреттілігін қалыптастыру теориясы мен практикасы бойынша ғылыми зерттеулердің жеткіліксіздігін көрсетті.

Болашақ мұғалімдердің қазіргі заманғы даярлығында этникалық компонент негізінен қазіргі болмыстарды ескермейтін мұғалімнің этномәдени тұлғасын қалыптастыру үшін қолданылады. Оның үстіне, қоғамдық сананы дамыту, өскелең ұрпақты патриотизм мен толеранттылық рухында тәрбиелеу қажеттілігі туындады. Қазіргі кезде объективті алғышарттар ретінде төмендегілер арасындағы қарама-қайшылықтар туындады:

- бүгінгі күндегі қоғамда жоғары деңгейдегі этнопедагогикалық құзыреттілігі бар мамандардың жеткіліксіздігі мен колледждер мен жоо түлектерінің этнопедагогикалық деңгейінің жеткіліксіздігі;
- этнопедагогикалық құзыреттілікті қалыптастыру және дамыту қажеттілігі және оны педагогикалық мамандықтар бойынша оқытудың нақты тәжірибесіне жете бағаламау және т.б.

**Зерттеудің мақсаты** – болашақ мұғалімнің Рухани жаңғыру аспектісінде этнопедагогикалық құзыреттілігін қалыптастыру моделінің тиімділігін теориялық негіздеу мен эксперименттік тексеруді қамтамасыз ету болып табылады.

**Зерттеу объектісі** – педагогикалық процесс.

**Зерттеудің пәні** – болашақ мұғалімнің Рухани жаңғыру аспектісінде этнопедагогикалық құзыреттілігін қалыптастыру үдерісі.

**Зерттеудің болжамы** – егер болашақ мұғалімнің кәсіби даярлығы Рухани жаңғыру аспектісінде этнопедагогикалық құзыреттілікті қалыптастыру моделі негізінде жүзеге асырылса, онда бұл болашақ мұғалімнің этнопедагогикалық құзыреттілігін қалыптастыру тиімділігін арттырады, себебі психологиялық тұрғыдан жоғарыда көрсетілген сапаны қалыптастырудың педагогикалық шарттары болашақ мұғалім тұлғасының әлеуметтік және кәсіби қажетті қасиеттерін дамытуға бағытталған, ұлттық өзіндік сана, патриотизм сезімін, өңірлік және мәдениетаралық құзыреттілікті, төзімділікті айқындауға бағытталған құзыреттіліктер кешенінен көрінеді.

**Зерттеудің міндеттері:**

1. Қазақстандықтардың санасын жаңғыртудың әлеуметтік қажеттілігін негіздеу, қоғамдық сананың мәні мен құрылымын қоғамдық сананы жаңғырту тұрғысынан нақтылау.

2. Оқу үдерісінде болашақ мұғалімнің жеке тұлғасының қоғамдық санасын қалыптастырудағы этнопедагогиканың мүмкіндіктерін анықтау, этнопедагогикалық құзыреттіліктің мазмұнын, құрылымын және көрсеткіштерін Рухани жаңғыру аспектісінде ашып көрсету.

3. Педагогикалық білім мазмұнындағы этномәдени ерекшеліктің орнын болашақ мұғалімнің этнопедагогикалық құзыреттілігін қалыптастырудың тиімді тәсілі ретінде негіздеу (колледж жағдайында кәсіби даярлық құрылымындағы этнопедагогикалық даярлық мысалында) сондай-ақ алынған деректер негізінде Рухани жаңғыру аспектісінде болашақ мұғалімнің этнопедагогикалық құзыреттілігін қалыптастыру моделін әзірлеу, оған кәсіби қызметті жүзеге асыру үшін қажетті құрылымдық және функционалдық компоненттерді енгізу.

4. Рухани жаңғыру аспектісінде болашақ мұғалімнің этнопедагогикалық құзыреттілігінің қалыптасуын диагностикалау бағдарламасын әзірлеу, оған зерттеліп отырған құзыреттіліктің қалыптасу көрсеткіштері, олардың деңгейлік сипаттамалары және диагностикалық құралдар кіруі тиіс.

5. Рухани жаңғыру аспектісінде болашақ мұғалімнің этнопедагогикалық құзыреттілігін қалыптастырудың әзірленген моделінің тиімділігін қалыптастырушы экспериментін ұйымдастыру арқылы тәжірибелік тұрғыда тексеру.

**Жетекші идея** – Рухани жаңғыру аспектісінде болашақ мұғалімнің этнопедагогикалық құзыреттілігін қалыптастыру үдерісінің тиімділігі аталған қасиеттің қалыптасуын айқындайтын психологиялық-педагогикалық жағдайларға тәуелді. Бұл жағдайлар болашақ мұғалімнің әлеуметтік және кәсіби тұрғыдан қажетті тұлғалық қасиеттерін дамытуға бағытталған құзыреттер кешені арқылы жүзеге асырылады. Олар ұлттық өзіндік сана, патриотизм, өңірлік және мәдениетаралық құзыреттілік, төзімділіктің қалыптасуын қамтамасыз етеді.

**Зерттеулердің теориялық және әдіснамалық негізі:**

- тұтас педагогикалық процесс теориясы (Я.К. Бабанский, Н.Д. Хмель, т.б.);
- Қазақстан Республикасындағы этномәдени білім беру тұжырымдамасы (Қ.Ж. Қожахметова, және т.б.);
- тұлғаның даму факторы ретінде белсенділікті ашатын тұлғалық-белсенділік тәсілі (Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев, т.б.);
- этномәдени тәсіл, оның мақсаты – мәдениеттерді диалогқа және өзара байытуға дайын, ұлттық бірегейлікпен көпмәдениетті тұлғаны тәрбиелеу (М.Е. Ержанов);
- құзыреттілікке негізделген тәсіл (Б.Т. Кенжебеков, Қ.Б. Мұқатаева, т.б.);
- білім беру мазмұнының құрамдас бөліктеріне назар аударатын пәндік-орталықтық тәсіл (Ж.А. Коменский, В.Д. Шадриков, Қ.Б. Жарықбаев);
- зерттеу тақырыбын этнопедагогикалық білім беру мақсатымен өзара іс-қимылда болашақ нәтиженің прототипі ретінде қарастыруға мүмкіндік беретін жүйелі тәсіл (А.С. Макаренко, В.А. Сластенин, А.С. Мағауова, М.Е. Жангужинова);

– ұлттық бағдарланған білім берудің ережелері мен (Н.Д. Джандильдин, Қ.Б. Жарықбаев, О.Х. Аймағамбетова, Ш.М. Мұхтарова және т.б.).

**Зерттеу әдістері:** Этномәдени білім беру және жалпы білім беру мәселелері бойынша заңнамалық және нормативтік құжаттармен танысу; зерттеу мәселесіне қатысты ғылыми және психологиялық-педагогикалық дереккөздерді талдау; болашақ мұғалімдерді даярлау бағдарламаларының мазмұнын зерттеу; модельдеу әдісі; педагогикалық тәжірибені талдау және қорыту; сауалнама жүргізу әдістері; бақылау әдісі; оқушылардың қызмет нәтижелерімен танысу және оларды талдау; тәжірибелік-эксперименттік жұмыс; эксперименттік жұмыстың деректерін өңдеуге арналған математикалық статистика әдістері – Альфа-Кронбах коэффициенті.

**Зерттеу базасы:** Б. Ахметов атындағы жоғары педагогикалық колледжі, «Торайғыров университеті» КЕАҚ (Павлодар қ., Қазақстан).

**Зерттеудің ғылыми жаңалығы:**

– қазақстандықтардың сана-сезімін жаңғыртудың әлеуметтік қажеттілігі негізделеді;

– оны жаңғырту аспектісінде қоғамдық сананың мәні айқындалып, оның құрылымы ашылып көрсетілген;

– этнопедагогиканың болашақ мұғалім тұлғасының қоғамдық сананы қалыптастырудағы мүмкіндіктері оқу процесінде ашылады;

– болашақ мұғалімнің Рухани жаңғыру аспектісінде этнопедагогикалық құзыреттілігінің теориялық моделі әзірленді, бұл «болашақ мұғалімнің Рухани жаңғыру аспектісінде этнопедагогикалық құзыреттілігі» ұғымының мәнін ашуға мүмкіндік берді;

– Рухани жаңғыру аспектісінде болашақ мұғалімнің этнопедагогикалық құзыреттілігін қалыптастырудың тиімді тәсілі ретінде этномәдени ерекшеліктерді педагогикалық білім мазмұнына енгізу негізделеді;

– болашақ мұғалімнің Рухани жаңғыру аспектісінде этнопедагогикалық құзыреттілігін қалыптастырудың теориялық моделі әзірленіп, педагогикалық процесте сынақтан өтті;

– болашақ мұғалімнің Рухани жаңғыру аспектісінде этнопедагогикалық құзыреттілігін қалыптастыруды диагностикалау бағдарламасы әзірленіп, сынақтан өтті;

– болашақ мұғалімнің этнопедагогикалық құзыреттілігін қалыптастыру моделінің тиімділігі эксперименттік тәжірибені ұйымдастыру арқылы Рухани жаңғыру аспектісінде сынақтан өтті.

**Зерттеудің теориялық маңызы** зерттелетін құзыреттіліктің теориялық моделін және жоғарыда аталған аспектісінде оның қалыптасу моделін әзірлеу арқылы Рухани жаңғыру аспектісінде болашақ мұғалімнің этнопедагогикалық құзыреттілігінің мазмұны мен құрылымы туралы жаңа біліммен кәсіби оқыту теориясын байытуда жатыр.

**Диссертацияның практикалық маңызы:** теориялық ережелер, қорытындылар, ғылыми-әдістемелік ұсынымдар болашақ мұғалімдерді кәсіби даярлау процесінде Рухани жаңғыру аспектісінде олардың этнопедагогикалық құзыреттілігін қалыптастыру мақсатында пайдаланылуы мүмкін.

**Қорғауға жататын ережелер:**

1. «Әлеуметтік сана» ұғымының мәнін табиғатты, қоғамның материалдық өмірін және бүкіл қоғамдық қатынастар жүйесін бейнелейтін идеялар, теориялар, көзқарастар, өкілдіктер, сезімдер, наным-сенімдер, адамдардың эмоциялары, көңіл-күйлері жиынтығы ретінде ашуға мүмкіндік берген қоғамдық сананы жаңғырту процесінің әлеуметтік шарттылығы.

2. Қазақстанның этнопедагогикасы болашақ ұстаз тұлғасының қоғамдық санасының қалыптасу факторы болып табылады. Өскелең ұрпақты халықтық дәстүрлер мен әдет-ғұрыптарға, мәдениетті құрметтеу дәстүрлері бойынша тәрбиелеу олардың қоғамдық санасын қалыптастырады, бұл өз Отанының патриоты, өз этносының бірегей мәдениетін ұсынушы ретінде өзін сезінетін, сонымен бірге қазақ халқының біртұтас

бейнесіндегі Қазақстанның этномәдени алуан түрлілігі құндылығын түсінетін және терең құрметтейтін әлеуметтік жауапты адамның дамуына жағдай жасайды.

3. Болашақ мұғалімнің Рухани жаңғыру аспектісінде этнопедагогикалық құзыреттілігінің теориялық моделі.

– танымдық компонент – болашақ мұғалімнің қоғамдық санасының дамуына ықпал ететін білім: ұлттық өзін-өзі сана, оның ішінде:

1) қазақ халқының мәдени мұрасы, ұлттық мәдениеті, салт-дәстүрі, әдет-ғұрпы, фольклоры туралы білімдер жиынтығы.

2) тұратын өңірі (тарихы, географиясы, мәдениеті, білімі және т.б.) туралы нақты біртұтас білімдер жиынтығы.

3) көпұлтты мемлекетімізде, жақын және алыс шет елдерде тұратын халықтардың мәдениетін, басқа халықтардың этнопсихологиялық ерекшеліктерін, жалпыға ортақ этиканың негізгі нормалары мен ережелерін білу және түсіну.

– басты көрсеткіші патриотизм болып табылатын уәждемелік және құндылық компоненті болашақ мұғалімнің кәсіби және құндылыққа бағдарлануын көрсетеді: патриотизм

1) Отанға қызмет етуге және оны қорғауға әзірлік;

2) «кішкентай Отанға», өз аймағына, ауылына деген сүйіспеншілік;

3) өлкенің ұлттық мәдениетінің құндылықтарына мұқият қарау, туған жерінің бірегейлігіне сенім білдіру;

– болашақ мұғалімнің өңірлік құзыреттілігін қалыптастыруға жауапты кәсіби және функционалдық компонент, оның негізі мыналар болып табылады:

1) Оқушының туған жер туралы нақты біртұтас білімді іске асыра білу қабілеті (тарихы, географиясы, мәдениеті, білімі және т.б.) ;

2) оқушылардың аймақтық болмысын, патриотизм сезімін қалыптастыратын құзыреттер;

3) туған жердің мәдени құндылықтарын сақтауға, қайта құруға және ұлғайтуға ұмтылу;

– мәдениетаралық құзырлылықты қалыптастыруға жауапты, мынадай кәсіби дағдыларда көрінген белсенділік-мінез-құлық компоненті:

1) мәдениетаралық деңгейде өзара әрекеттесу;

2) әлемдік мәдениет білімін мектеп оқу процесіне аудару;

3) оқушылардың мектепте оқыту және оқыту процесінде әлемді полипозициялық қабылдауын қалыптастыру;

– толеранттылықты қалыптастыруға жауапты дербес компонент, оның ішінде:

1) ғылыми білім мен жалпыға ортақ рухани құндылықтарға негізделген дүниені толерантты қабылдау;

2) «басқа» мәдени мағыналарға ашықтық;

3) Көпмәдениетті қоғамдағы диалектикалық дүниетаным.

4. Педагогикалық тәрбие мазмұнындағы этномәдени құрамдас бөлік болашақ мұғалімнің Рухани жаңғыру аспектісінде этнопедагогикалық құзыреттілігін қалыптастырудың тиімді тәсілі болып табылады.

5. Мынадай өзара байланысты құрылымдық блоктарды қамтитын этнопедагогикалық құзыреттілікті қалыптастырудың теориялық моделі:

– мақсат қою блогы зерттелетін құзыреттілікті қалыптастыру мақсатынан, мақсатқа жетуге бағытталған оқыту тәсілдері мен қағидаттарынан құралған;

– контент блогы болашақ мұғалімнің оны табысты қалыптастыру үшін қажетті этнопедагогикалық құзырының құрамдас бөліктерін қамтиды;

– ұйымдастыру блогы оқу процесінде Рухани жаңғыру аспектісінде болашақ мұғалімнің этнопедагогикалық құзыреттілігін қалыптастыру тиімділігін арттыруға ықпал ететін оқыту нысандарын, әдістерін, құралдарын және педагогикалық жағдайлар кешенін қамтиды; зерттелетін құзыреттілікті қалыптастыру бойынша эксперимент нәтижелерін

бағалау құралдарын қамтитын диагностикалық бағдарлама оқу процесінде білім алушылар: сауалнамалар, тесттер, диагностикалық карта және т.б.;

– функционалды блок болашақ мұғалімнің Рухани жаңғыру аспектісінде этнопедагогикалық құзыреттілігін қалыптастыру процесінің функцияларын көрсетеді: білім беру тәрбие беру, даму және инновациялық;

– нәтиже беру блогы – болашақ мұғалімнің Рухани жаңғыру аспектісінде этнопедагогикалық құзыреттілігін қалыптастырудың соңғы нәтижесі.

6. Зерделенетін құзыреттілік пен диагностикалық бағдарламаны қалыптастыру көрсеткіштерін қоса алғанда, Рухани жаңғыру аспектісінде болашақ мұғалімнің этнопедагогикалық құзыреттілігін қалыптастыруды диагностикалау бағдарламасы.

7. Болашақ мұғалімнің Рухани жаңғыру аспектісінде этнопедагогикалық құзыреттілігін қалыптастыру моделін іске асырудың нәтижелілігін тексеру бойынша эксперимент деректері.

**Зерттеу нәтижелерінің негізділігі мен шынайылығы** ғалымдардың әдіснамалық және теориялық көзқарастарын, зерттеу мақсаттарына сәйкес келетін теориялық және эмпирикалық зерттеу әдістерін зерттеумен; математикалық статистика әдістерімен өңделген эксперименттік жұмыс барысында алынған нәтижелермен; зерттеу гипотезасын оның нәтижелерімен растаумен расталады.

**Зерттеулердің нәтижелерін апробациялау және енгізу.** Зерттеу нәтижелері Скопус – 4 басылымда көрініс тапты (Ресей, 2021; Түркия, 2022, Ресей, 2023). ҚРҒЖБМ ҒЖБСҚК ұсынған журналдарда 8 жарияланым бар (ПМУ ХАБАРШЫСЫ, педагогикалық серия, 2017–2020; Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің «Хабаршы – Вестник – Bulletin», «Педагогикалық ғылымдар» сериясы, 2019; ЕҰУ бюллетені, Гуманитарлық ғылымдар сериясы, 2020; Web of Science платформасында орналасқан дерекқорларда индекстелген журналдарда – 2 жарияланым (Испания, 2021); он сегіз халықаралық ғылыми-практикалық конференцияларда (Астана, 2017; Павлодар, 2017–2024; Польша, 2018; Киев, 2018; Могилев, 2018, 2020; Мәскеу, 2020; Токио, 2022, Мурманск, 2023); «Culture, traditions and customs of Kazakhstan and other countries» арнайы курсы; «National Etiquette Specifics in Intercultural Business Communication» оқу-әдістемелік құрал; «National Traditions, Customs and Business Etiquette in Kazakhstan and English-Speaking Countries» ЭЕМ-ге арналған бағдарлама – электрондық оқу құралы; «Ethnic specifics of communication culture in Kazakhstan and Spain» оқу құралы; «English for undergraduate and graduate students of pedagogical specialties» ағылшын тілі оқулығы; «English for Undergraduate and Graduate Students of Pedagogical Specialties electronic textbook» ЭЕМ-ге арналған бағдарлама.

**Диссертация құрылымы** кіріспеден, үш бөлімнен, қорытындыдан, пайдаланылған әдебиет пен қосымшалардан тұрады.

**Кіріспе** диссертация тақырыбының өзектілігін негіздейді, зерттеудің қарама-қайшылығы мен проблемасын, мақсатын, объектісін, пәнін, гипотезасы мен мақсатын, зерттеудің теориялық және әдіснамалық негіздерін, зерттеу әдістерін, негізгі әдебиетті, зерттеулердің сатылары мен базасын көрсетеді. Диссертацияның жаңалығы, теориялық және практикалық маңызы, қорғауға ұсынылатын ережелер көрсетіледі.

**Бірінші бөлімде** «Қоғамдық сананы жаңғырту – қазақстандықтардың жаңа буынын қалыптастырудың объективті шарты» бағдарламалық құжаттарда бастау алған қоғамдық сананы жаңғыртудың әлеуметтік қажеттілігін негіздеуді қамтиды; қоғамдық сананың мәні мен құрылымы нақтыланады; болашақ мұғалімді кәсіби даярлау үдерісінде қоғамдық сананы жаңғырту факторы ретінде қазақ халық педагогикасының негіздері негізделеді.

**Екінші бөлімде** «Рухани жаңғыру аспектісінде болашақ мұғалімнің этнопедагогикалық құзыреттілігін қалыптастыру» тақырыбында қоғамдық сананы жаңғырту тұрғысынан «болашақ мұғалімнің этнопедагогикалық құзыреттілігі» ұғымының мәнін ашатын материалдар қамтылған. Зерттеліп отырған құзыреттіліктің мазмұнын, құрылымын және қалыптасу көрсеткіштерін қамтитын теориялық моделі жасалған.

Б.Ахметов атындағы Педагогикалық жоғары колледжінің «0111000 – Негізгі орта білім» мамандығы бойынша Оқу жұмыс жоспары этнопедагогикалық бағыттылығы тұрғысынан талданады (бұл талдау этникалық мәдениет элементтерінің жалпы білім беру, жалпы гуманитарлық, жалпы кәсіби және арнайы тілдік пәндер мен әдебиет арқылы енгізілетінін көрсетеді). Рухани жаңғыру аспектісінде болашақ мұғалімнің этнопедагогикалық құзыреттілігін қалыптастырудың тиімді тәсілі ретінде педагогикалық білім беру мазмұнына этномәдени ерекшеліктерді енгізудің маңыздылығы негізделеді. Сондай-ақ зерттеліп отырған құзыреттілікті қалыптастыру моделі әзірленген.

Зерттеудің **үшінші бөлімі** диагностикалау бағдарламасын қамтиды, оған оның қалыптасу көрсеткіштері енгізілген; анықтау экспериментінің нәтижелері көрсетілген; тәжірибелік-эксперименттік жұмыстың нәтижелері ұсынылған: қалыптастырушы эксперименттің логикасы ашылып, қорытынды кезеңнің нәтижелері баяндалып, талданған.

**Қорытындыда** зерттеу нәтижелері мен тұжырымдар келтірілген.

**Қосымшаларда** зерттеудің практикалық материалдары берілген.